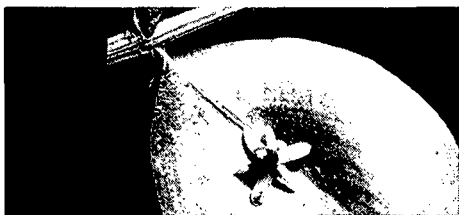

Job. Bolman

bladstengel met bloempje v. d. Muizendoorn, ca. 2 x

Muizendoorn (*Ruscus aculeatus* L.),

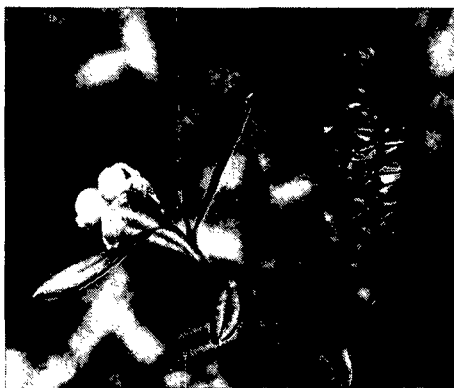
een plant

met bessen op de bladeren

Het Instructief verlengd Botanisch Weekend te Neede, door het echtpaar van Vliet-Weverling van 29 april t/m 1 mei 1972 op de bekend goede wijze voor de K.N.N.V. georganiseerd, begon maar slecht. De temperatuur deed aan de IJsheiligen denken en het stortregende toen ik er heen reisde. De eerste excursie op zaterdagmiddag in de naaste omgeving van ons verblijf D'n Eversman was nog maar een natte bedoening. Doch het geluk was ook dit keer weer eens met de moedigen, ruim 40 in getal: op de zondagmorgen liet alles zich hoopvoller aanzien en het was aardig droog, toen Drs G. C. N. van Zanen en ik die ochtend met een deel van de 'verlengde weekenders' het Staatsnatuurmonument het Haaksberger Veen bezochten, een der weinige in ons land overgebleven 'levende' hoogveengebieden, waar boeren uit de omgeving nog zelf hun huisbrand steken, zoals dat in de vorige eeuw algemeen gebeurde.

'Boerenturf'

Lavendelheide

Hoewel het nog vroeg in de tijd was, vertoonde in dat ruige hoogveen de Lavendelheide (*Andromeda polifolia*) reeds hier en daar haar mooie lichtroze bloembekertjes, waarbij we natuurlijk ook wezen op de achterzijde van de smalle blaadjes, die een witachtige waslaag hebben als bescherming tegen uitdrogen, want het kan 's zomers in zo'n veen behoorlijk broeien! Prachtig waren ook de grote pollen Eenarig wollegras, op opvallend

Eenaarig wollegras

Veenpluis

drogere plaatsen staand dan het veel minder talrijke Veenpluis. Het vruchtpluis van de laatste soort was nog niet zo ver ontwikkeld als bij haar eenarige verwant, wat mooi klopte met de vermelding van de bloeitijden in 'Heukels- van Ooststroom', nl. *maart*-mei voor het Eenaarig wollegras en *april*-mei voor het Veenpluis. Het Eenaarige wollegras is een meer noordelijke soort; in het zuiden van ons land zult u het maar weinig aantreffen. Het groeit veel duidelijker dan het Veenpluis dat uitlopers heeft, in dichte horsten. Zowel het voorkomen van deze wollegrassoort als van Lavendelheide wijst op een uiterst voedselarm milieu.

Behalve voor de levende natuur hadden allen ook veel belangstelling voor de oude grensstenen aan de rand van het veen op de 'groene grens' tussen ons land en Duitsland, aan de ene kant een grote O, aan de andere zijde een grote M vertonend, respectievelijk afkortingen van 'Oversticht' en 'Münsterland' en daarmee op lang vervlogen staatkundige situaties duidend.

Het weer werd die morgen, op een enkele losse druppel na, steeds beter. Daar er op het weekend ondanks alle protesten tegen uitlaatgassen voldoende K.N.N.V.-leden met auto's waren om ook alle niet-gemotoriseerden mee te nemen, was besloten tussen de middag van Haaksbergen naar Vorden te rijden, de streek van de Acht kastelen, om het bos van de 'Wildenborch' te bezoeken. Na de schraalheid van het veengebied mochten we daar op die zoveel rijkere gronden een fraaie bosflora verwachten. Het terreingedeelte van het kasteel buiten de gracht is reeds een aantal jaren vrij toegankelijk.

Nadat de auto's geparkeerd waren, betraden we de oprijlaan tegenover het kasteel, welks naam onlosmakelijk is verbonden met die van de 19de-eeuwse dichter A. W. Staring, de man van 'Sikkels blinken' en zovele andere voor die tijd frisse gedichten, die ook bij de jongeren onder ons nog alleszins bekend bleken. Daar er in die laan al veel te zien was, eensdeels aan interessante struiken en boomsoorten waaronder een net in blad komende Tulpeboom (*Liriodendron tulipifera*) en een prachtige roodbloeiende Esdoorn waaraan we zonder Boom's 'Nederlandse Dendrologie' op zak geen verdere naam durfden geven, anderdeels aan typische bosplanten, terwijl ook het gazon langs de vijver van het voorterrein allerlei opleverde, kwamen we maar langzaam vooruit. Tenslotte sloegen we een klein bospadje in. Ik was daar juist bezig, aan de hand van enkele vrijwel uitgebloeide exemplaren van de Voorjaarshelmbloem (*Corydalis solida*) het verschil met de sterk er op lijkende veel zeldzamere Holwortel (*Corydalis cava*) uit te leggen, toen een wat achtergebleven deelnemer me kwam waarschuwen dat de huidige bewoner van de 'Wildenborch', Ir D. M. W. Staring, bij hem was komen informeren, welke kennelijk zo belangstellende groep zich op zijn domein bevond. Nadat ik de kasteelheer had ingelicht, nodigde hij ons uit, ook het afgesloten deel van het terrein achter het huis te bezichtigen. We konden dan, het binnenpad langs de slotgracht volgend, een rondwandeling maken, waarbij we via de links liggende moestuin op het voorterrein zouden terugkomen.

O = Oversticht

M = Münsterland

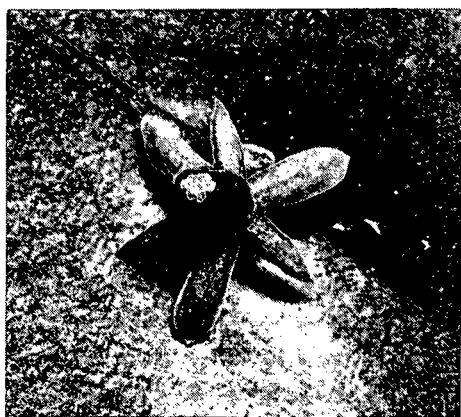
Van dit ons verleende voorrecht genoten we bijzonder! Het viel onmiddellijk op, dat we 'achter het hek' te maken hadden met een veel minder betreden terrein, bovendien rijk 'gestoffeerd' met bijzondere bomen, struiken en kruiden. Vrijwel de gehele Gelderse bosflora, Dalkruid, Lelietje-der-Dalen, Bosklaverzuring, Kleine maagdepalm enz. was aanwezig en ook een aantal der recentelijk nogal in de belangstelling gekomen 'stinseplanten'. Behalve de reeds genoemde Voorjaarshelmbloem zagen we hiervan diverse bolgewasjes als Blauwe druifjes, Wilde hyacinthjes en Scilla's, zomede een heel veldje Winteraconieten, natuurlijk al lang uitgebloeid: bijna alle exemplaren presenteerden op een forse schotel van diep-ingesneden bladen hun apocarpe (d.i. los van elkaar staande) vruchten, hiermede duidelijk demonstrerend dat ze tot de Ranonkelfamilie behoorden, de enige familie die dit heeft. Ook waren er talrijke zaailingen, waarvoor van Zanen, die ons de vorige avond had vergast op een interessante lezing over de manier waarop planten de winter doorkomen en daarbij ook diverse kiemplanten had besproken, veel belangstelling toonde. De Winteraconietkiembladen zijn nl. diep ingesneden, wat nu niet zo heel veel voorkomt.

Het bospad verder volgend, zag ik aan de linkerkant enkele nog geen meter hoge struikjes staan, waarvan de bladen op het eerste gezicht aan Buxus deden denken. De kleur was evenwel veel donkerder en de blaadjes hadden aan de top een lange scherpe punt. Verder zat er op het *midden* van bijna elk blaadje een minuscule geelgroenig bloempje. Ik riep van Zanen erbij, die wat achter was geraakt en toen ook hij tegenover de struikjes stond, keken we elkaar aan en spraken vrijwel tegelijk de voor de overige deelnemers vermoedelijk wat geheimzinnig klinkende woorden: 'hè? phyllocyadiën'. Wellicht is dat 'hè' bij een onzer nog wel een iets sterker woordje geweest. In elk geval bleek uit onze reactie, dat we én wisten waarmee we te doen hadden én dat we toch wel erg verbaasd waren, het struikje hier te ontmoeten. We stonden nl. voor enkele exemplaren van de Muizendoorn (*Ruscus aculeatus* L.), die van Zanen uit mediterrane Frankrijk, ik van het submediterrane Gardameergebied (Noord-Italië) kende. Geen van ons tweeën wist echter dat die plant van de zuid-europese maquis, een dicht groenblijvend struikgewas, en van de ermede verwante wat opener garrigue in Nederland wel als kweekplant fungeerde, behalve dan in botanische tuinen.

Wat bedoelden we nu met die phyllocyadiën? Hetgeen ik hierboven de blaadjes noemde, zijn bij de Muizendoorn geen bladeren maar bladvormig verbrede stengels en dáárdoor kunnen de bloempjes midden op die 'blaadjes' zitten. Op een écht blad kan dat nooit voorkomen; daarop kan zich geen bloemknop ontwikkelen. Voorzover ik weet, is er in

Nederland geen enkele inheemse plant behalve Asperge die het verschijnsel van phyllocladiën vertoont. Die groene bladstengels, door Boom schijnbladeren genoemd, bewerkstelligen goeddeels de koolzuur-assimilatie, want de feitelijke bladen van de Muizendoorn zijn slechts kleine schubjes. Iets soortgelijks vinden we bij diverse cactussoorten, welker stengels bladvormig zijn en dus bloemen kunnen dragen.

Doch er is nog meer dat de Muizendoorn als Lelie-achtige - want dat is ze - bijzonder maakt. Onder de Nederlandse Lelie-achtigen zult u vergeefs naar een tweehuizige zoeken; Muizendoorn is echter als regel tweehuizig. Er zijn dus struikjes met doorgaans alleen mannelijke óf met alleen vrouwelijke bloemen, alle met zestallige bloemdek. Bij de vrouwelijke exemplaren ontwikkelt zich na bestuiving op ieder 'blad' een mooie rode bes, wel wat lijkend op onze Vossebes, maar aanzienlijk groter. Het is een uiterst merkwaardig gezicht, in het najaar die bessen precies op het midden der 'bladen' te zien zitten. In het late najaar van 1968 zagen we ze zo in de omgeving van het Gardameer, waar toen bijna

boven: Muizendoornbloempje, circa 8 x

rechts: Muizendoorn met bes

geen toerist meer was. Maar ook zonder bessen wordt men het struikje als regel wel gewaar als men er maar wat dicht langs gaat, want de scherpe punten van de 'bladen' steken door alles heen! Het tweede deel van de wetenschappelijke naam: *aculeatus* betekent trouwens stekelig. Wat het eerste deel, *Ruscus*, betreft, noemt het Latijnse woordenboek een woord *ruscum* = 'muiskdoorn, een plant waarvan de taaie schacht werd gebruikt om de wijnstok op te binden'. Veel struiken van de maquis en de garrigue kenmerken zich inderdaad door hun taatheid.

Van onze excursiedagen in Neede weer thuis gekomen, heb ik nog zo het een en ander over Muizendoorn nageslagen en er bovendien nader bij de familie Staring over geïnformeerd. Hierdoor ben ik nog het volgende te weten gekomen. Circa 1900 heeft nu wijlen de heer W. H. Staring, broeder van de vorige bewoner van de 'Wildenborch' (Mr A. Staring) Muizendoorn verzameld te Eerbeek 'waar hij haar in het wild aantrof en overbracht naar Dordrecht (Crabbehof), vanwaar in 1931 afleggers naar de Wildenborch kwamen'. Het feit dat verschillende boeren in de buurt de naam 'muizendoorn' kenden, zou er volgens Mr Staring op duiden, dat de plant toen in het Gelderse niet zo zeldzaam was. Welke lezer weet hiervan iets meer te zeggen? Dan gaarne een berichtje!

Alle exemplaren van de Wildenborch zijn afleggers van die van Eerbeek en dus van het zelfde geslacht. Ik stelde vast dat het vrouwelijke exemplaren zijn. Zolang deze situatie aldaar gehandhaafd blijft, is er dus 'theoretisch' geen mogelijkheid van bestuiving en vruchtzetting. Dat zal wel windbestuiving moeten zijn, want de bloempjes van het wintergroene struikje zijn slechts enkele millimeters groot en m.i. zeker niet op insectenbezoek aangewezen. Wellicht is reeds het bijplaatsen van een afgesneden tak van een bloeiend manlijk exemplaar voldoende, mits in de goede windrichting.

Ik hoop er in te slagen, een mannelijke plant voor de familie Staring te 'organiseren'. De Amsterdamse en Leidse Horti bleken ook slechts vrouwelijke exemplaren te bezitten; niettemin had men er wel eens een bes aan gezien, hetgeen er op duidt dat daar aan de vrouwelijke plant af en toe toch wel eens enkele tweeslachtige bloempjes kunnen verschijnen zoals de literatuur ook vermeldt. Bij ons komt dit o.a. voor bij de Kardinaalsmuts.

Van het geslacht *Ruscus* zijn in Zuid-Europa 5 soorten inheems. Op een enkele Nederlandse buitenplaats kan men ook wel eens *Ruscus hypoglossum* L. ontmoeten; deze heeft geen scherpgepunte 'bladen', is minder vertakt en er kunnen zelfs 6 bloempjes op een 'blad' zitten. *Ruscus aculeatus* komt hoogstens tot 2 stuks per 'blad'.

Helaas moet ik uit de briefwisseling met de familie Staring ook iets minder prettigs vermelden. Zij klaagt erover dat in het buitenbos vrijwel alles door bezoekers wordt weggevoerd. Een witbloemige Kleine maagdepalm die een groot stuk bosgrond bedekte, is geleidelijk weggehaald en een toegangsbrug moest wegneembaar worden gemaakt om het uitroeien van de Lelietjes-der-dalen te verhinderen. Ook een daar opslaande orchideeënsoort verdween spoedig. Ik weet dat K.N.N.V.-leden zich aan deze dingen niet schuldig plegen te maken, doch een dergelijke klacht van goedwillende landgoedbezitters zij ons een aansporing, in geschrift en woord dergelijke dingen te blijven tegengaan!

Tenslotte mijn dank aan onze goede vriend Booy, die zorgde voor het in zwart-wit omzetten van mijn dia's en bovendien de beide foto's van het bloempje naar eigen makrokleurendia bijdroeg.

Adres van de schrijver:

Avifauna West-Nederland

Mede geïnspireerd door al verschenen regionale Avifauna's heeft een aantal vogelaars in West-Nederland (Zuid-Holland en Noord-Holland bezuiden het Noordzeekanaal) het plan opgevat, voor dit gebied eveneens tot publikatie van een Avifauna te geraken, qua opzet ongeveer als die van Midden-Nederland. Daartoe zijn alle in West-Nederland werkzame vogelwerkgroepen en verenigingen benaderd; het grootste deel daarvan zegde medewerking toe. Om de doelstelling te kunnen realiseren, is een Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland opgericht. Het bestuur bestaat uit regionale vertegenwoordigers, gekozen door de medewerkende vogelaars in de regio's Amsterdam, Haarlem, Leiden, Delft, Den Haag, Rotterdam en Gouda.

De publikatie van een regionale Avifauna is eerst mogelijk, nadat het betreffende gebied kwantitatief is onderzocht. Daarnaast dient nog veel werk te worden verzet op het gebied van literatuurstudie, archiefopbouw, tekenen der kaarten, dagboekgegevens enz. Een dergelijk grote hoeveelheid werk kan slechts worden uitgevoerd met behulp van een groot aantal enthousiaste medewerkers. Deze kunnen hun medewerking op verscheidene manieren realiseren, zoals:

- het kwantitatief inventariseren van bepaalde telgebieden in West-Nederland. In het voorjaar van 1973 wordt hiermede reeds begonnen;
- het verstrekken van oude gegevens, die van belang kunnen zijn;
- het ter beschikking stellen van dagboeken;
- het verlenen van medewerking bij literatuurstudie, verwerking van dagboekgegevens e.d.

De gegevens uit de inventarisaties worden tevens verwerkt in het zg. Atlasproject.

Het bestuur van de Vogelwerkgroep West-Nederland doet een beroep op iedere vogelaar in het westen van ons land, medewerking aan deze Avifauna te verlenen. U kunt zich hiertoe opgeven of nadere inlichtingen vragen bij

Het bestuur van de Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland